

УДК 81'38

ОБРАЗ, СЛОВЕСНИЙ ОБРАЗ, ХУДОЖНИЙ ОБРАЗ: УТОЧНЕННЯ ПОНЯТЬ

Лисенко Є.А., викладач кафедри соціально-гуманітарних та загальновійськових дисциплін
Інститут Військово-Морських Сил
Національного університету «Одеська морська академія»

Стаття присвячена проблемі розуміння понять, які є теоретичною основою для аналізу образного простору художнього тексту. У науковій розвідці було уточнено визначення таких термінів, як «образ», «словесний образ» і «художній образ».

Ключові слова: образ, словесний образ, художній образ, образність, художній текст.

Статья посвящена проблеме понимания понятий, которые составляют теоретическую основу для анализа образного пространства художественного текста. В ходе научного анализа были уточнены определения таких терминов, как «образ», «словесный образ», и «художественный образ».

Ключевые слова: образ, словесный образ, художественный образ, образность, художественный текст.

Lysenko Ye.A. IMAGE, VERBAL IMAGE, LITERARY IMAGE: CLARIFICATION OF THE NOTIONS MEANING

The article focuses on the problem of comprehension of the theoretically fundamental notions which are essential for imagery analysis of a literary text. Definitions of such terms as «image», «verbal image» and «literary image» were precised in the scientific exploration. Much attention is given to the ascertainment of the typical and distinctive features of the mentioned above terms. To achieve this purpose, the scientific investigations of leading research workers in the field of imagery analysis of a literary text were studied. Further, the following conclusions were drawn: image is a category of consciousness, it is a form of the world reflection in the human mind, and a form of the representation of a separate person's ideas which exist in their minds; literary image is a category of art and philology, it is a mean and form of reflection of the objects and events of existing reality which were creatively reproduced and reinterpreted by an author in their literary text in order to create another conceptual image of the world; verbal image is a mean of image realization in a literary text, and a mean of a peculiar words organization in a work of art, but to be more exact, it comprises three hypostasis: preconceptual, conceptual and verbal.

Key words: image, verbal image, literary image, imagery, literary text.

Щоразу, коли людина стикається зі словесним мистецтвом – чи то у дитинстві, знайомлячись зі світом казок, міфів і балад, чи у дорослому віці, читаючи поезію та прозу, – постає проблема розуміння образної мови. Щоб тлумачити той чи той образ, читач звертається до літературної критики, де конкретний художній твір має професійний і багатоплановий аналіз, а значення образу може пояснюватися у двох ракурсах [13, с. 27]. По-перше, образ є явищем тексту, тому його тлумачення у певному художньому творі («що хотів сказати автор за допомогою образу») відбувається з урахуванням усіх тонкощів і деталей саме цього тексту [13]. По-друге, образ є тим, що містить певне значення і поза межами окремого тексту, має свою історію, прототипи, й у такий спосіб вибудовується пояснення змісту образу на основі його аналогів у минулому. Інакше кажучи, у цьому разі образ розглядається як певний смисловий інваріант [13, с. 27].

Спостереження за еволюцією образу як категорії свідомості і способами його втілення у словесному мистецтві свідчать про те, що зміни художньої свідомості та видів її мислення зумовлюють різноманіт-

ність художніх образів [5, с. 1]. Кожна доба словесного мистецтва в художніх образах відображається через своєрідне бачення світу, що притаманне певній мовній спільноті та детерміноване домінантною культурною парадигмою [5, с. 1].

Метою статті є уточнення понять «образ», «словесний образ» і «художній образ», встановлення їхніх ознак і відмінностей з урахуванням досліджень науковців у сфері образності художнього тексту.

Поняття «образ» має багато інтерпретацій, що зумовлено численними його осмисленнями різними науками. У філософії – це результат і форма відображення предметів і явищ матеріального світу у свідомості людини [12, с. 435]. У мистецтві – узагальнене художнє відображення дійсності, втілене у формі конкретного індивідуального явища [12]. У психології образ – це комплекс взаємопов'язаних відчуттів, що репрезентує у свідомості людини предмет або явище з усіма його якостями, які сприймаються за допомогою органів чуття; образ є загальною картиною світу, представленою у свідомості людини, а також продуктом уяви [10, с. 246].

У широкому розумінні термін «образ» позначає відображення зовнішнього світу у свідомості [1, с. 58]. М.Г. Чернишевський писав, що образ є цілковитим виявом ідеї [1, с. 58]. За І.В. Арнольд, образ – це особлива форма суспільної свідомості, знак об'єктивного кореляту людських переживань, основний засіб художнього узагальнення дійсності [1, с. 58], найголовнішою якістю якого є «відображення світу у процесі його практичного творення» [1, с. 58], тобто образ – це певна модель дійсності, що відтворює отриману з дійсності інформацію у новій сутності [1, с. 58].

Художній образ є однією з форм відображення реальної дійсності; його специфіка полягає у тому, що, отримуючи нове знання про світ, людина одночасно виробляє і певне ставлення до відображуваного [1, с. 58]. Ю.Б. Рюриков вважає, що образ стає художнім тоді, коли він отримує конкретне вираження у слові, камені, музиці тощо [16, с. 148], тобто під художнім образом розуміють специфічну форму та спосіб відображення життя різними видами мистецтва: пластичними (скульптурою, архітектурою, живописом) і динамічними (художньою літературою, поезією, кіно, театром) [4, с. 22]. Таким чином, художній образ як «категорія естетики» є «матеріалізацією образу» [16, с. 150], а засоби вираження образу різняться залежно від виду мистецтва: художня література послуговується словом, живопис – фарбами, музика – звуками, танок – рухами, архітектура – фігурами та лініями [14, с. 67]. Художнім образом у сучасному літературознавстві називають будь-яке явище, творчо відтворене у художньому творі [18, с. 61]. Художній образ – це образ, який створюється автором художнього твору з метою найповнішого розкриття описуваного явища дійсності [11, с. 36]. За А.С. Кіченко, у художньому образі досягається творче перетворення реального матеріалу [8, с. 63]. Таким чином, це образ, створений автором художнього твору з метою відображення й осмислення поточної дійсності, а також створення концептуально нової картини світу.

Художній образ створюється автором для максимально повного опанування художнього світу окремого твору. За допомогою художніх образів читач розкриває картину світу, сюжетно-фабульні ходи й особливості психологізму у творі [15, с. 32].

Окрім того, що художній образ є відображенням і відтворенням світу, він також має такі важливі якості, як конкретність та емоційність [1, с. 59]. Психологічна дієвість образу у мистецтві заснована на тому, що він відтворює у свідомості минулі відчуття і

сприйняття, конкретизує інформацію, отриману від прочитання художнього твору, викликає спогади про чуттєво-зорові, слухові, тактильні, температурні та інші відчуття, здобуті протягом життя та пов'язані з психічними переживаннями. Все це робить сприйняття літературного твору читачем живим і конкретним, а отримання художньої інформації стає активним процесом [1, с. 59].

Словесні образи як засоби втілення образів у літературі представлені тропами [1, с. 59] і граматичними фігурами [20, с. 470]. Словесний образ є засобом особливої організації словесної тканини тексту, в якій втілені різні типи опрідметнених знань про світ [4, с. 22]. В.А. Зарецький словесним образом називає відрізок мовлення – слово або сполуку слів, – що вміщують образну інформацію, нерівнозначну власному значенню окремо взятих його елементів [1, с. 59]. Яскравий художній образ має бути заснованим на подібності між двома різними предметами, які є достатньо далекими один від одного, щоб їх співставлення було несподіваним і звертало на себе увагу і щоб риси розбіжностей підкреслювали схожість: порівняння однієї квітки з іншою може лише додати пояснення до опису цієї квітки, але не створить образності, а порівняння квітки з сонцем чи навпаки може влучно охарактеризувати форму квітки [1, с. 59]. Варто зауважити, що образами у художньому творі є не тільки образи персонажів – вони можуть бути пов'язані з погодою, пейзажем, подіями, інтер'єром тощо [1, с. 59].

Кожен елемент тексту, для якого обирається образний засіб описання, є власне тим головним і висунутим [1, с. 60], яке складає важливу характеристику твору, оскільки виокремлює теми й ідеї, навколо яких концентрується увага [1, с. 60].

Образ як конкретно-чуттєва даність виникає у свідомості людини стихійно [2, с. 21], натомість довільно створених словесних образів немає [4, с. 23]. Їх формування пов'язане зі своєрідним освоєнням навколишнього світу: деякі риси та властивості, притаманні словесному образу, висвітлюють минулі уявлення людини, буквальний смисл яких із плином часу вивітрився [4, с. 23]. У кожний новий історичний період поет працює над заздалегідь заповіданими словесними поетичними образами, дозволяючи собі нові комбінації зі старого матеріалу, збагачуючи внутрішній зміст слова новим знанням, новими поняттями людського досвіду [6, с. 41]. На думку Т. Еліота, завдання поета у творенні словесних образів залежить не тільки від його індивідуальності, а й від епохи, в яку йому

випало жити [7, с. 79]. Для того, щоб образ уміщував певну інформацію для читача, до процесу сприйняття повинні залучатися естетичний і соціальний досвід читача. Система образів кожної епохи є певним кодом, знання котрого необхідне для сприйняття повідомлення [1, с. 63]. Різні автори та навіть літературні напрями мають свої особливі джерела, з яких вони охоче видобувають матеріал для образів. Такими джерелами можуть слугувати природа, мистецтво, війна, побут, казки, міфи, наука та безліч іншого [1, с. 63]. І хоча завданням поета не є мовна революція, він отримує привілей розвивати мову через словесні образи й поліпшувати її якість, тобто здатність виражати різноманітний спектр почуттів і вражень [7, с. 81].

У перебігу своєї еволюції специфіка побудови словесного образу розглядалася під різними кутами, залежно від типу художнього мислення, притаманного тій чи іншій епосі – від синкретичного міфопоетичного мислення в архаїчну добу до аналогового й асоціативного у канонічний період і парадоксального, параболічного й есеїстичного мислення на етапі індивідуально-творчого словесного мистецтва [3, с. 18].

Наразі у когнітивній лінгвістиці, слідом за Л.І. Белеховою, словесний образ тлумачиться як тривимірна величина, що інкорпорує передконцептуальну, концептуальну і вербальну іпостасі і може змінювати свої контури залежно від когнітивних і мовленевих операцій, які домінують під час формування образу, від виду художнього мислення, що наперед зумовлюють характер мапування [3, с. 19], тобто проектування певних ознак образу з однієї царини на іншу.

Передконцептуальна сторона словесного образу – це смисл образу, його архетип, що є формою існування колективного несвідомого і наповнюється змістом у свідомості через співвідношення з міфологічними образами, символами, мотивами і сюжетами [4, с. 189–194; 19, с. 63] й автоматично активується несвідомими когнітивними операціями [9, с. 357]. Концептуальна іпостась є когнітивним кодом словесного образу, що відображає його узагальнений зміст, а формується завдяки лінгвокогнітивним трансформаціям образ-схем областей джерела і цілі з використанням різних видів художнього мислення за допомогою лінгвокогнітивних операцій мапування [3, с. 19].

Отже, образ – це форма відображення світу у свідомості та форма вираження

ідей, що існують у мозку людини; іншими словами, це категорія свідомості. Художній образ – це категорія естетики і філології, спосіб і форма відображення об'єктів і подій реальної дійсності, які творчо відтворені у художньому творі та переосмислені автором з метою створення концептуально нової картини світу. Словесний образ – це тривимірна величина, що вміщує передконцептуальну, концептуальну та вербальну іпостасі, а також слугує засобом особливої організації словесної тканини тексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: учебник. М.: Флинта: Наука, 2002. С. 58–63.
2. Арутюнова Н.Д. Образ (опыт концептуального анализа). Референция и проблемы текстообразования. М.: Наука, 1988. С. 18–24.
3. Белехова Л.И. Концептуальная амальгама в словесном образе-метаболе (на материале американской поэзии постмодерна). Вісник КНЛУ. Серія «Філологія». 2011. Т. 14. № 1. С. 18–24.
4. Белехова Л.И. Образный простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... док. філол. наук: 10.02.04. К., 2002. 462 с.
5. Белехова Л.И. Теория образности в когнитивной перспективе. 2015. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/1515>.
6. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. М.: Высшая школа, 1989. 406 с.
7. Елиот Т.С. Музыка поэзии / пер. з англ. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. Львів: Літопис, 1996. С. 73–82.
8. Киченко А.С. Введение в теорию фольклора: учеб. пособ. Черкасы, 1998. 176 с.
9. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. X. Лингвистическая семантика. М.: Прогресс, 1981. С. 350–369.
10. Немов Р.С. Психологический словарь. М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. С. 246.
11. Николаев А.И. Основы литературоведения: учеб. пособ. Иваново: ЛИСТОС, 2011. С. 34–38.
12. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. М.: ООО «А ТЕМП», 2006. С. 435.
13. Павлович Н.В. Словарь поэтических образов: На материале русской художественной литературы XVIII – XX вков: в 2 т. М.: Эдиториал УРСС, 2007. Т. 1. С. 27–28.
14. Пищальникова В.А. К становлению лингвосинергетики. Барнаул: Изд-во АГУ, 1998. 240 с.
15. Романова С.И. Художественный образ в пространстве семиотических отношений. Вестник МГУ. Серия 7. Философия. М.: МГУ, 2008. № 6. С. 28–38.
16. Рюриков Ю.Б. Тропинка тропов и дорога образов. Вопросы литературы. 1960. № 4. С. 148, 150.
17. Суворова Т.М. Система словесных образов американской фольклорной баллады XVIII – XX столетий: когнитивно-семиотичний та лінгвосинергетичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук.: 10.02.04. Херсон, 2016. 272 с.
18. Чернец Л.В. Памяти профессора Г.Н. Поспелова. Вест. Моск. ун-та. Сер. 9. Филология. 1993. № 5. С. 61.
19. Юнг К.Г. Сознание и бессознательное. С.-Пб.: Университетская книга, 1997. С. 63.
20. Якобсон Р. Поэзия грамматики и грамматика поэзии. Семиотика. М.: Радуга, 1983. С. 462–482.